

«Культ предков как один из методов воспитания у народов Севера»

«Культ предков – это есть поклонение предкам» - сахалыы өбүгэлэр уобарастарыгар сүгүрүүү буолар. Ол аата биһиги өбүгэлэрбит уобарастарынан оҕону дьиэбэ-уокка иитии – бу саха дьонун, хоту дойду олохтоохторун культурата буолар. өбүгэ диэн кимий? Биһиги хос эбээлэрбит, эһээлэрбит, ийэбит, аҕабыт, урууларбыт, аймахтарбыт буолаллар. Былыр оҕону кэрэ айылҕа, дьон олоҕун үгэстэрэ, күннээби үлэ-хамнас иитэн таһаартыыра.

Ол курдук уол оҕо аҕатын кытта, кыыс оҕо ийэтин кытта сылдьан иитиллэн үтүө дьон тахсалара. «Үтүө» диэн өйдөбүл «Духуобунаһы» кытта сибээстээх. Ол эбэтэр ис дууһата ыраас наар үчүгэйгэ, үтүөбэ, кэрэбэ тардыһар. Киһини ис дууһата ыраас, үтүө да киһи диллэрэр эбит биһиги өбүгэлэрбит. Ол иһин өбүгэлэрбит оҕолоругар наар «үтүө» диэн өйдөбүннүүгү инэрэллэрэ. Билинни олоххо ол уксун тутуһуллубат буолла. Ол түмүгэр биһиги өбүгэлэрбит мөссүөннэрин-уобарастарын умнан бардыбыт. Киһи киһини убастаабат, кырдыаһаһы, кыраны сэниир өрүттэр элбээтилэр.

Онтон биһиги XXI үйэбэ сайдыылаах саханы, чөл олохтоох, киһилии киһини иитэр-үөрэтэр соруктаахпыт.

Билинни тыа сиригэр иитии-үөрэтии үлэтигэр туох итэбэс баарый?

1. Оскуола аңардас общественной иитиинэн мунурданар. Оҕо ураты дьөбүругар сөптөөх усулуобуйа ситэ тэриллибэт. Ол түмүгэр оҕо үөрэниэн, улэлиэн баҕарбат кутталанна.
2. Оскуола уонна төрөппүт икки ардыларыгар дьайсыы суоҕун кэриэтэ.

Оҕону омук быһыытынан ураты аналынан иитии-үөрэтии педагогикатын төрүттэбит К.Д. Ушинский маннык быһаарар: «У каждого народа своя собственная национальная система воспитания». Ол иһин ханнык баҕарар омукка народной педагогиканы үөрэтэр хайаан да наада.

Итинник научно-практической тирэххэ олоҕуран саха саарына К.С. Чиряев бар дьонугар маннык эппитэ: «Ханнык баҕарар омук бэйэтин олоҕор-дьаһаҕар дьарыгар, төрут культуратыгар, тулалыыр айылҕатыгар, төрдүлэригэр-аймахтарыгар, көлүөнэлэригэр дьүөрэлээх дьону иитэргэ кыһаныахтаах диэбитэ. Ол иһин бу манна олоҕуран биһиги оскуолабыт быйыл оҕо иитиитигэр төрөппүтү, учууталы, бөһүөлөк тэрилтэлэрин түмэр сыаллаах элбэх сылга былааннамыт үлэни саҕалаата.

Республика үөрэбэриитин урукку министирэ Е.И. Михайлова оҕону үөрэтиини төрөппүтү үөрэтииттэн саҕалыахха диэн эппитэ оруннаах. Советскай иитиини барбыт төрөппүт педагогика сана хайысхатын өйдөөмүөн сөп, ону олох да чаччыта дакаастаата. Оҕо бэйэтин төрөөбүт түөлбэтигэр, дьонун эйгэтигэр улаатара хайаан да улахан оруолу оонньуур. Оччотугар хас биирдии киһи сүдү иитээччи буоларын өйдүөхтээх – ол кини сүрүн сорууга буолар. Киһи айылҕаҕа, дьонно, олоххо, улэбэ – норуот үгэстэрин, өбүгэлэр мөссүөннэрин, уобарастарын туһунан оҕо оҕо үтүө сабыдыалы онорор ытык иэстээх. Үтүө сабыдыалга улааппыт оҕо иитиилээх, сайдыылаах буолара чуолкай.

«Киһини киһи иитэр, киһиттэн киһи иитиллэр», «Ойуурдаах куобах охтубат, дьонноох киһи өлөн-сүтэн биэрбэт» диэн өбүгэлэрбит өс хобоонноро бааллар. Хас биирдии оҕо олоххо оннун буларыгар аймах дьон бары кыһаллар. Бу манна өбүгэ оруола олус улахан суолталаах буолуон сөп. Мин манныгы этиэхпин баҕарабын, бу сиргэ кэлээт көрүүбүнэн маннаабы кырдыаһас дьонно ураты ытыктабыл, убаастабыл баарын көрбүтүм, билбитим. Бу дойдуга ордук кырдыаһаһы, саастаах киһини бары ытыктаан, убаастаан «Эбээ», «Эһээ» дииллэр. Ити истэргэ олус үчүгэй. Уонна кинилэри көрөөт даҕаны хайдах эрэ наһаа үчүгэй сыһыаннаах, кэпсэтиэх, сүбэлэтиэх санаа кэлэр. Ол тоҕо? Эһээлэрбит, эбээлэрбит олус учугэй майгылаахтар, үтүө санаалаахтар, куруук сүбэли-амалы сылдьаллар, наһаа холкулар, киһини ойүүллэрэ-ойдүүллэрэ, хайдахтаах курдук киһиэхэ үтүөлэрэ элбэбин соҕоҕун эрэ. Оннук эбээлэр, эһээлэр билигин даҕаны бу биһиги Саккырыырбытыгар, Кустуурбутугар, Дьарҕалаахпытыгар, ыстаадаларбытыгар элбэхтэр. Эдьий Дуора кэлэ сылдьан бу дойду кырдыаһастарын, кинилэр үтүө санааларын сымнаһас, киэн, муударай өйдөөхтөрүн таба көрөн хайгыы көрсүбүтэ уонна бу былыргы да өбүгэлэрбит, төрөппүттэрбит бары үчүгэй, үтүө санаалаах буоланнар эһигини барыгытын

араначчылыылар диэбитэ. Ол иһин оҕону дьэ кэргэннэ иитэргэ улахан оруолу өбүгэ уобараһа ылар. Өбүгэҕэ сыһыан, кини уобараһыгар сугуруйуу бу барыта дьэ кэргэн иһинээҕи сыһыантан тахсар. Ол иһин өбүгэ апаратытыатын, кини уобараһын оҕо куруук үрдүктүк тутуохха. Хаан даҕаны кинини түһэн биэриимэххэ. Кини саамай үчүгэй эрэ түгэннэрин уонна үчүгэй хаачыстыбаларын өрө тутуохха.

Ханнык баҕарар киһи дьинэр куһаҕан өрүттээх, ону чорботон анаа-мингээн оҕо кэпсиир сатамат. Холобур, «Эн эһээн дуу, эбээн дуу наһаа өһүргэс, айдааннаах-куйдааннаах эбитэ уһу» диір олох табыллыбат. Тоҕо диэтэххэ сорох оҕо ону өйдүө суоҕа. Дьэ төттөрүтүн ону үтүктэ сатыы сылдыһаҕа. Ол эбэтэр куһаҕан өрүт оҕо түргэнник инэр диіллэр. Ол кырдык. Ол иһин оҕону сэрэнэн, өйдөөхтүк-төйдөөхтүк үөрэтиэххэ. Төрөппүт бэйэтин холобурунан эмиэ иитиэхтээх. Кини бэйэтин үтүө санаатынан, аһаныгас майгытынан, улэһитинэн, ирдэбиллээх буолуутунан, кытаанах тирэхтээх буоларынан иитэ сатыахтаах. Итини таһынан төрөппүт аҕа көлүөнэлэр уобарастарын, оҕону өйдөтүүрүгэр, иитэригэр элбэхтик холобур туттуохтаах. Кинилэр киһи быһыытынан хаачыстыбаларын: чизһинэйдэрин, аһыныгастарын, сизрдээх быһыыларын, булугас өйдөрүн, сатабыллаах үлэлэрин тустарынан, олоххо ситиһиіллэрин ордук чорботон холобур оноруохтаах.

Ону таһынан оҕону ханнык эрэ эбээтигэр дуу, эһээтигэр дуу тэннэн, майгыннатан, кини ханнык эрэ хаачыстыбата ол өбүгэтигэр майгынныырын эмиэ кэпсиэххэ сөп. Эбэтэр атын аймахтарга, чугас дьонноро кинини холобур маннык этиэхтэрэ сөп: «Хайа, бу Вася олох эһэтин курдук улахан, күүстээх, доруобай киһи буолсу дии» диэхтэрин сөп. Эбэтэр кыыс оҕону «Хайа бу Маасынка эбээтин туйаҕын хатырыыһык, иистэннэн эбит» диэн кинилэр кыракыый да буоллар ситиһиіллэрин хайҕаан, кинилэргэ эмиэ эр санааны уонна өбүгэҕэ убаастабылы, таптала үөскэтиэххэ сөп. Эбэтэр «Ийэлээх аҕабыт туйахтарын бу оҕолорбут, кинилэр тапталаах сиэннэрэ, хатарыахтара, олохторун салгыахтара» диіллэрэ эмиэ оҕо истэригэр улахан үөрүлээх түгэн буолар, кинилэр санааларын өрө көтөҕөр.

Ити курдук өбүгэлэрбит уобарастарыгар сүгүрүйэн, кинилэр холобурдарыгар олобуран тураммыт биыҕи оҕолорбутун иитэрбит табыгастаах эбит. Өбүгэ холобуругар иитилибит оҕо хаһан да төттөрүнү, куһаҕаны онорбот. Суобастаах, киһитик буола улаатар. Хас биірдии дьэ кэргэннэ хайаан да үтүө үгэстээх дьон бааллар. Кинилэринэн аймах дьон киэн туттуохтаах, оҕолоругар тиэрдиллээхтэр. Манан даҕатан мин маннык этииллээхпин: Бу эдэр көлүөнэҕэ төрдүнү-уһу үөрэтиэххэ, тэнитиэххэ наада.

Материал был подготовлен для лектория для родителей по этнопедагогике *«Инэктэ»*,
учитель **Степанова Татьяна Николаевна**,
МБОУ «Саккырырская СОШ им. Р.И. Шадрина»
Эвено-Бытантайский национальный район, с. Батагай-Альта